

sprake van 'Keizer' Karel V in 1506 (1), van 'kardinaal' Granvelle vóór de oprichting van de nieuwe bisdommen (22 en 154 noot 58), van de 'leiders' (niet de leden dus) van de Orde van het Gulden Vlies (5), van 'a number of large market towns' in het Doornikse (7), van twaalf of veertien schepenen te Doornik (13 en 152 noot 34), van de 'reiziger' Guicciardini (27), van de 'wine botlers [!] guilt' (85), enzovoort.

De uiteenzetting biedt ons het chronologisch relaas, soms haast dag na dag, van de gebeurtenissen te Doornik en hun weerklank bij de regering te Brussel en te Madrid vanaf de opkomst van het calvinisme te Doornik tot de bezetting van de stad door de troepen van Noircarmes, grosso modo van de jaren 1561 tot 1567 dus. Bij elke peripetie analyseert de auteur op genuanceerde en uitgebalanceerde wijze, zij het niet zonder wijdlopigheid en herhalingen, de houding, de standpunten, de motieven en bekommernissen van de handelende personen: de koning, de regentes, haar plaatselijke vertegenwoordigers, de stadsmagistraat, het calvinistisch consistorie, de calvinisten, de gewone burgers, de armen, enzovoort. Daar de auteur, vaak noodgedwongen bij gebrek aan andere bronnen, moet steunen op verslagen, instructies, vertogen en brieven, krijgt zijn uiteenzetting een ietwat algemeen en schematisch aandoend karakter, ook omdat diverse sociale groepen als monolithisch worden voorgesteld. Nergens wordt gepoogd door een statistisch, prosopografisch of genealogisch onderzoek het gewicht van de verschillende groepen en partijen in de stad en de facties in de gemeenteraad precies te omschrijven. Tekenend is dat de auteur er zich mee vergenoegt te vermelden dat de stad tussen de zestien en twintigduizend inwoners moet hebben geteld (7). In 1557 zou de stad echter 25.000 inwoners gehad hebben (vgl. G. Moreau, *Histoire du protestantisme ...*, 150-151), van wie meer dan de helft het calvinisme waren toegeedaan.

Kortom deze studie over Doornik in de jaren zestig van de zestiende eeuw is een lokale illustratie en toepassing van wat uit de algemene literatuur over de Nederlanden al vrij goed bekend was. Van een dergelijke lokale monografie zou men mogen vragen dat zij dieper zou doordringen in de sociale geledingen en het maatschappelijk en politieke netwerk. Men kan daarom met de auteur instemmen als hij zijn studie als een 'kroniek' heeft bestempeld.

R. van Uytven

A. den Besten, *Wilhelmus van Nassouwe. Het gedicht en zijn dichter* (Leiden: Martinus Nijhoff, 1983, 230 blz., f44,50, ISBN 90 247 9163 4).

Reeds lang voordat het aloude Wilhelmus bij ministerieel besluit in 1932 weer de — nog steeds officieuze — status van Nederlands volkslied verwierf, was dit indrukwekkende geuzenlied met zijn vijftien krachtige strofen voorwerp van studie, beschouwing en speculatie. Bijna honderd jaar eerder, in een tijd waarin Hendrik Tollens' vulgaire rijmelarij 'Wien Neerlandsch bloed in de aders vloeit, van vreemde smetten vrij' algemeen opgeld mocht doen, publiceerde de predikant-letterkundige G. J. D. Schotel zijn negatief getinte *Gedachten over het oude volkslied Wilhelmus van Nassouwen* (Leiden, 1834). Sindsdien zijn geleerden van allerlei komaf en publicisten van diverse pluimage in de vorm van vele tientallen studies en verhandelingen over ontstaan en auteurschap, inhoud en achtergronden, structuur en strekking van dit Wilhelmus blijven publiceren en polemiseren, zoals R. H. van Someren (ook nog in 1834), W. G. Brill (1869), Jan ten Brink (1872), P. J. Blok (1910), de

Amerikaan C. A. Williams (1914), P. Leendertz jr. (1925), Gerard Brom (1932 en 1946), P. N. van Eyck (1933), F. K. H. Kossmann (1933), Albert Verwey (1934), W. J. C. Buitendijk (1939), A. J. M. Comelissen (1945), J. B. Drewes (1946), W. J. M. Asselbergs (1948), F. W. Breman (1951), A. J. Veenendaal (1954), S. J. Lenselink (1964, ook al in 1948 en 1950), H. Bruch (1971), C. Rooker (1979) en H. Bonger (1979).

Aan deze lange (overigens niet volledige) rij van namen van Wilhelmus-scribenten en polemisten dient sinds 1983 die van de dichter-essayist Ad den Besten te worden toegevoegd, wiens in dat jaar verschenen monografie naar eigen zeggen moet worden gezien als een 'verslag van een fascinerende ontdekkingsreis, eerder als een omvangrijk essay, dan als wetenschappelijke verhandeling geschreven'. Doel van deze meest recente Wilhelmus-studie, waarop de auteur op 7 juni 1983 aan de Universiteit van Amsterdam promoveerde, is 'een aantal wetenschappelijke verlegenheden met het Wilhelmus nader tot een oplossing te kunnen brengen' (4). Met name het auteurschap van het Wilhelmus, waarvoor uit vele kandidaten van weleer thans er nog slechts twee zijn overgebleven, wordt hier weer eens aan de orde gesteld. Nog in 1979 concludeerde H. Bonger in een kritische beschouwing dat Dirck Volckertsz. Coornhert 'aan de voorwaarden voldoet om hem als de dichter te beschouwen' (H. Bonger, *De dichter van het Wilhelmus* (Amsterdam, 1979) 42). Den Besten is het hier beslist niet mee eens; aan de hand van gegevens uit de uitvoerige literatuur, op basis van inhoudelijke, poëzie-technische en theologisch-hymnologische onderzoekingen én op grond van bevindingen, die steunen op 'eigen dichterlijke ervaring' (4), blijkt zijn boek onmiskenbaar te tenderen ten faveure van het auteurschap van Marnix; in vers-technisch opzicht bestaat er zelfs 'geen enkele reden het Wilhelmus te beschouwen als een gedicht dat niet door Marnix is geschreven. Eerder het tegendeel!' (115). De aanspraken van Coornhert, 'de enige andere serieuze pretendent sinds meer dan drie eeuwen' (145), worden weliswaar mede op gezag van de recente studies van H. Bonger, 'een uitstekend biograaf' (181, noot 1), in overweging genomen, maar met vaart en verve weerlegd; in diens werk is 'weinig of niets te vinden' (148) dat pleit voor het auteurschap van het Wilhelmus. De vraag waarom Marnix het auteurschap met geen enkele toespeling voor zich persoonlijk heeft willen opeisen wordt wél gesteld (185), maar ondanks 'wel enige verhelderende dingen' kan 'geen volstrekt afdoend antwoord' op deze vraag worden gevonden (185). Ofschoon óók over de exacte datering van het Wilhelmus geen eenstemmigheid bestaat, meent Den Besten dat het lied bij de voorbereiding van de 'propagandaveldtocht' van prins Willem van Oranje 'in het tweede of derde kwartaal van het jaar 1570' is ontstaan (62).

Dit boek, doortrokken van 'een besef van dichterlijke solidariteit' jegens Marnix 'dat over de grenzen van alle talen en tijden heenreikt' (208), onderscheidt zich op bijzondere wijze van voorafgaande Wilhelmus-studies en polemieken. Den Besten, die in zijn 'Verlegen conclusies' (208-211) diezelfde Marnix als liederendichter rekent tot zijn 'poëtisch voor-geslacht', hanteert een dermate bevlogen pen dat de lezer beurtelings door verlegenheid en irritatie wordt bevangen; in plaats van een in sobere bewoordingen gesteld, streng wetenschappelijk betoog — zoals men dat in een dissertatie hoopt te vinden — wordt hier een werk geboden, dat bij lezing steeds weer en meer doet denken aan een dichterlijke egotrip. Het volgende citaat uit die 'Verlegen conclusies', waarin de lezer — let wel, tussen in totaal 53 regels van de auteur — behalve op de tekst van een 'getranscribeerd en even voorzichtig geïnterpungeerd als textueel geredigeerd' Wilhelmus, liefst 28 keer op woorden als 'ik', 'mij', 'mijzelf' en 'mijn' stuit, moge aantonen waarom de historicus-recensent nauwelijks raad weet met dit al te ikkerige boek:

RECENSIES

Een zo belangrijk gedicht als het *Wilhelmus* aan zijn dichter ontzeggen, is iets waartegen alles in mij in opstand komt. En dat deze Marnix, voor wie ik het *Wilhelmus* hier opnieuw heb opgeëist, bovendien een der belangwekkendste dichters van onze renaissance- en barokpoëzie is geweest, maakte voor mij het geding alleen maar relevanter. *Dit* althans hoop ik onweerlegbaar te hebben aangetoond (208-209).

Ten slotte mogen hier enige incorrecetheiden en onvolkomenheden van geschiedkundige aard worden signaleerd. Dat Marnix op 14 juli 1572 te Dordrecht een rede 'voor de Staten-Generaal van Holland' (53) heeft gehouden, is pertinent onjuist; de term 'bewindsovername van Maurits' (190) na de moord op zijn vader riekt eveneens naar onbegrip met het toen vigerende staatsbestel; dat het *Wilhelmus* als 'politiek propagandalied' (57) is geschreven 'om de opstand te rechtvaardigen' (36), dat het 'alleen door een calvinist' kan zijn geschreven (37) en dat het 'generlei religieuze polemieek bevat' (147), dat alles klinkt aannemelijk, maar dat Den Besten het bij herhaling doet voorkomen, als zouden katholieken gedurende de Nederlandse Opstand en met name ten tijde van het ontstaan van het *Wilhelmus* geenszins hebben beschikt over een verzetsleer, zo'n voorstelling van zaken doet geen recht aan genuanceerde interpretaties in de courante geschiedschrijving over de Nederlanden tijdens de tweede helft van de zestiende eeuw. Slechts een van die 'Verlegen conclusies' verdient *in historicis* gerede instemming: alle door de dichter-letterkundige-essayist-hymnoloog Ad den Besten zo bevlogen opgepelde bevindingen, excursen en exclamaties mogen hopelijk leiden 'tot diepergaand onderzoek' (208). Inzake ontstaan en inhoud, interpretatie en onderzoek is en blijft het *Wilhelmus* een wonderlijk (volks)lied.

A. E. M. Janssen

G. D. Ramsay, *The Queen's Merchants and the Revolt of the Netherlands. The End of the Antwerp Mart*, JJ (Manchester: Manchester University Press, 1986, 231 biz., £27,50, ISBN 0 7190 1849 8).

G. D. Ramsay is een kenner van de Engelse handelsgeschiedenis. Dertig jaar geleden verscheen van zijn hand *English Overseas Trade during the Centuries of Emergence* (Londen, 1957) waarin de positie van de Anglo-Nederlandse relaties en de Antwerpse markt uitvoerig aan bod kwamen. Onderhavig werk is het complement van het in 1975 verschenen boek *The City of London in International Politics at the Accession of Elisabeth Tudor*. De nu bestudeerde periode loopt van 1565 tot 1585 en schetst het geleidelijk teloorgaan van de Engelse handel met Antwerpen.

Een eerste hoofdstuk recapituleert de voorgeschiedenis, verwijst naar het *Intercursum magnus* en de goede politieke verstandhouding tussen Engeland en de Nederlanden onder de Bourgondische hertogen en de Tudor-Habsburg Alliance' in de eerste helft van de zestiende eeuw en de talrijke textielarbeiders die te Antwerpen leefden van het scheren, bereiden en verven van de Engelse lakens. Het embargo van 1563 dat door Margareta van Parma was uitgelokt werd vrij spoedig opgeheven. De auteur meent dat nu voor het eerst een onderbreking van de handel met Engeland nadeliger was voor Antwerpen dan voor Londen: 'the balance of advantage had shifted'. Het wil ons voorkomen dat bij dit embargo de Engelse kroon en de 'merchants' niet minder geschaad werden. Hoe dan ook het conflict sleepte niet zeer lang voort. De grote moeilijkheden begonnen in december 1568 toen een Spaanse vloot met Genuees geld bestemd voor Alva's troepen uit vrees voor Franse zeerovers de haven